

іменників, є більш виразною, образною. Представлені похідні прикметники — це яскравий і своєрідний витвір носіїв говірки, яким послуговувалося українське населення Східних Карпат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возний Т.М. Семантичні зв'язки між твірними іменниками і вигуківими основами та похідними дієсловами на -ати, -кати у східнослов'янських мовах //Словотвірна семантика східнослов'янських мов. — К., 1983. — С. 84-86.
2. Возний Т.М. Семантичний взаємозв'язок між твірними іменниками і похідними дієсловами на -йти // Мовознавство, — 1977. — № 3. — С. 29-34.
3. Грищенко А.П. Морфемна структура прикметників української мови //Морфологічна будова сучасної української мови.—К.1975.—С. 96-140.
4. Грінченко Б. Д. •Словарь української мови—К., 1908.—ТІ-ІV.
5. Закревська Я.В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. —К.—1976. — С. 162
6. Кунець І.І. Семантико-словотвірні відношення між твірними словами і похідними прикметниками з суфіксом -н- в українській мові // Словотвірна семантика східнослов'янських мов. — К. — 1983. — С. 136-142.
7. Кубрякова Е.С. Теория номинации й словообразование // Языковая номинация. Виды наименований. — М. 1977.
8. Ощипко І.Й. Семантико-словотвірний зв'язок між твірними прикметниками і похідними прислівниками на -о в сучасній українській мові // Словотвірна семантика східнослов'янських мов. - К. — 1983. - С. 60-74.
9. Штонь О.П. Полісемія відносних прикметників / на матеріалі сучасної української прози 50-60-х років ХХ століття // Автореферат дис. ... канд. філолог, наук. - Тернопіль, 1997. - 16 с.

Галина Ступінська

КОМПАРАТИВНІ ФРАЗЕМИ ЗІ СПОЛУЧНИКОМ *ЯК* В ЛЕМКІВСЬКІЙ ГОВІРЦІ

У складі всіх розвинених мов є значна кількість стійких словосполучень—фразеологізмів, які найвиразніше передають дух мови, витворений народом протягом віків. Гносеологічні корені фразеологізмів — у безпосередньому мовному спілкуванні. Кожне слово у живій мові є перехід від чуттєвого образу до його уявлення. Явища буття, залежно від життєвого досвіду людей, від характеру світосприйняття можуть бути окреслені висловами, в основі яких лежать найрізноманітніші внутрішні образи. О.Потебня зазначав: "Ми не можемо собі уявити первісного речення інакше, як у вигляді виразного для того, хто говорить, порівняння двох чуттєвих образів, які самостійно склалися" [4, 25]. Вислови, порівняльні звороти, багато разів повторюючись в мовній практиці, стають фразеологічними. Саме порівняльні звороти містять такі ознаки фразеологізму, як експресивність, емоційну оцінку, яскраво виражену метафоричність. Наприклад: **баба** — (повна жінка) — як пец, як околот; (бліда жінка) — як плань, як рянда; (гостра на язик) — як коса; (неповоротка) — як задня теліга; (вперта) — як завориста корова...;

газдиня — (нікудишня господиня) — як мпинарска кура, як з рака посвістач;

вченилася — (міцно) — як уш (воша) до кожуха; (бездумно щось робить) — як слепе гача до копача;

прожити — (непомітно) — як в куті за кобичком;

сідити — (тихо) — як в куті за кобичком.

Фраземи такого типу Н.Бабич називає фразеологічними порівняннями [2, 47-48]. ЛСкрипник відносить їх до фразеологічних одиниць (ФО) з одним повнозначним словом, але виділяє серед цих ФО групу, порівняльних (або компаративних) сталих зворотів [5, 98-101]. М.Демський стверджує, що більшість українських фразем утворена на базі вільних синтаксичних конструкцій, тобто таких утворень, що виникають у мовленні залежно від потреб спілкування. Найчастіше творяться фраземи на базі конструкцій зі сполучником *як* (*мов, немов*) і повнозначного слова, яке часто має при собі пояснювальне слово [3, 34-36]. М.Алефіренко називає цю групу фразем компаративними. Він зазначає: "...й до цього часу не досягнуто єдності в поглядах на компонентний склад компаративних фразем. По-різному кваліфікується, зокрема, приналежність до складу предикативних фразеологічних одиниць основи порівняння. Слово, яке репрезентує основу порівняння, розглядають і як антецедент,

і як факультативний компонент, і як постійне лексичне оточення (слово-супровідник). Тому одна й та ж фразема різними словниками репрезентується неодинаково" [1, 105].

Компаративні фраземи можна поділити за семантичною ознакою на галька груп. Значна кількість компаративних фразем позначає людину, її характер, вдачу, а також називає дії й процеси, джерелом яких є людина. Проілюструємо деякі з фразем лемківської говірки, дериваційною базою яких служить повнозначне слово і зворот, що приєднується до нього за допомогою порівняльного сполучника **як**. Цим повнозначним словом-компонентом може виступати: 1) Іменник + зворот, що має ад'єктивне значення:

дівка (вродлива) — як ружа; (спритна) — як вивірка; (повненька) — як катулька;

діпина (повна, здорова) — як кльоц, як клецок; (плаксива) — як квасна капуста;

хлоп (міцний, здоровий) — як дуб; (стрункий) — як свічка;

очи (великі) — як тридцат дутків;

коса (тоненька) — як миший хвостик; (товста) — як друк;

ноги (худі) — як патики; (товсті) — як слупи;

голова (видовжена) — як гача, як в обіручнім стільци;

бесіда (тривала, непотрібна) — як циганське "Вірую";

2) Прикметник + зворот, що експресивно уточнює його лексичне значення:

злий — як анцияш, як анцихріст;

чорний — як циган, як мурин;

докучливий — як пійюс;

хпертий — як віре дерево (про особу чоловічої статі);

хперта — як заворйста корова (про особу жіночої статі);

неповоротливий — як олов'яний пташок, як вальок;

мудрий — як Соломон;

лінивий — як купа гною;

3) Дієслово + іменниковий порівняльний зворот зі сполучником **як** у вигляді такої структури:

а) граматичної форми Н. відмінка іменника, наприклад: *тарус* — як. мул; *меле* — як млин; *тягне* (йде)

— як смола;

б) у прийменниково-відмінковій формі іменника: *плете* — як на муках, як без пам'яті; *сідит*

— як на о'гни; *вичитати* — як з книжки;

в) двослівне іменникове словосполучення + непрямий відмінок (з прийменником чи без нього):

пійцят — як каня на дощ; *пійол/в/* — як рак до дріжджи; *позбйрался* — як дьябол на Русаля, як чорт на дифіляду; *наїлся* — як сирота бобу; *стват* — як кура на біду; *плете* — як небіжка ногами.

Отже, на основі вказаних дериваційних баз творяться фраземи такого значення: а) ад'єктивні: *як пец* — дуже повна, дебела (про жінку); *як віре дерево* — впертий, затятий (про особу чоловічої статі); *як заворйста корова* — вперта (про жінку); *як задня теліга* — неповоротка, незграбна (про жінку); *як голуб* — сивий (про чоловіка); б) адвербіальні: *як каня на дощ пицяти* — жалісливо, розпачливо; *як кура на біду співати* — погано; *як дьябол на Русаля позбиратися* — смішно, будь— як, недоречно; *як чорт на дифіляду позбиратися* — гарно, зі смаком, франтовито; в) вербальні (дієслівні): *як з книжки* — сказати абсолютно все; *як смола* — йти дуже повільно; *як на муках* — говорити нісенітниці.

Як бачимо, матеріалом для творення компаративних фразем є людське буття, асоціації, навіяні простими життєвими обставинами і реаліями. Цікавою є поява фраземи *голова як верба обрубана*. Традиційною зачіскою для заміжньої лемкині була кондя — закручене у вузол на потилиці волосся. Після переселення багато жінок запозичило звичну українську зачіску у формі двох заплетених гас, завитих навколо голови. Серед противників цієї новації у жіночій моді і виникло порівняння *голова як верба обрубана* (коси навколо голови асоціюються з обрубаним гіллям верби), яке пізніше трансформувалося у фразему. Допускається й інше тлумачення виникнення фраземи. Вона могла бути породжена й несприйняттям факту плетіння коси заміжніми жінками. Коси розплітали дівчині, коли вона йшла під вінець. Обвінчана жінка уже не мала права заплітати косу, а завивала волосся на потилиці у вузол (лемк. кондя). Жінка із заплетеними косами видавалася смішною, незугарною, такою, як обрубана верба.

В основі фраземи *хпертий як віре дерево* є найменування психічної ознаки людини. Вірим азивали покручене дерево, що росло біля води і на протязі. Під впливом природніх явищ (вітру, зди, сонця) стовбур дерева деформується. Така деревина є надзвичайно твердою і їй важко озрубати. Вперту людину, яку неможливо переконати, порівнювали з вірим деревом.

Фразема *п'ют як цигляне на висівски вівці* утворилася на базі анекдоту, який побутував у .Висова Горлицького повіту. Декілька п'яних жителів с.Цигла (тепер село на території Словаччини) аборгували висівському корчмареві. Борг обіцяли повернути вівцями, які ніби-то належали їм і аслися недалеко на луці. Та коли вони разом з корчмарем прийшли, щоб загнати овець у кошару, виявилось, що то були не вівці, а бузьки... Злякавшись людей, птахи знялися в небо, а цигляни мушені були віддати борг. Висов'яни кепкували з людей, які любили випити й ладні були за горілку біцяти будь-що: Тому про таких говорили: "*П'ют як цигляне на висівски вівці*".

Своєрідною є фразема *як бичом втяти*. Вона окреслює відчуття, емоційний, фізіологічний тан людини похилого віку, для якої прожиті роки видаються миттю. Різкий удар батоном ісоціюється з виміром життя: *роки пройшли як би бичом втял*.

Як підтверджують наведені приклади, компаративні фраземи містять у собі діалектичне ізаємозв'язані елементи наочно-почуттєвої й абстрактно-логічної розумової діяльності людини. В іьому і їхнє значення і своєрідність, бо заново відтворюють мовну картину світу шляхом іереосмислення вже існуючих у мові знаків.

ПІТЕРАТУРА:

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. — Харків, 1987.
2. Бабич Н.Д. Фразеологія української мови. В 2-х ч. — Ч.П. Чернівці, 1971.
3. Демський М. Українські фраземи й особливості їх творення. — Львів, 1994.
4. Потебня О.О. Думка й мова // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. — Львів, 1996.
5. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. — К., 1973.

Богдан Сотл

ДИСКУСІЇ ПРО ШЛЯХИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

(90 ТІ РОКИ ХІХ СТ.)

Важливою для розвитку української літературної мови була дискусія між українськими вченими — вихідцями з різних регіонів України.

Обґрунтовуючи свої твердження філологічними аргументами, одні з них — мовознавці Східної України — досить категорично відстоювали пріоритетність цієї території в розвитку української мови. Культурні діячі Галичини були більш толерантними у своїх висловлюваннях. Вони були переконані, що й галицькі вчені залишили помітний слід у розвитку української мови.

Розпочалася дискусія статтею Б.Грінченка "Галицькі вірші", що була надрукована в газеті "Правда" 1891 року. Вчений, аналізуючи мову творів галицьких письменників, прийшов до висновку, що вона є недостатньо придатною стосовно лексики, граматичних форм, наголосу [1, 107]. Лексичний склад української мови зазнавав у Галичині впливу різних мов, зокрема польської, російської. Чимало було запозичень з церковнослов'янської, німецької, чеської та словацької мов. Окрім цього, на думку Б.Грінченка, українська мова тут попсована запозиченнями з народної мови, з якої "... хапали всякі галицькі та буковинські провінціали — і з Гуцульщини, і з Лемківщини, і з усюди" [1,107].

Зазнали впливу інших мов також і граматичні форми. Зупинимось лише на деяких із них, які наводить у своїй статті Б.Грінченко. Так, мовознавець акцентував свою увагу на вживанні поряд з літературними дієслівними формами *жити, живу, живеш* діалектних *жшо, жшеш*; чисто галицькими є займенникові форми *ме, мня, ему, му, ї, ю* тощо. Невластиві літературній українській мові дієприкметникові форми на *-ш(ий)* на зразок: *улетівший, вмерший* [2, 150-152].

Щодо наголосу, то, за переконанням Б.Грінченка, галичани вживали його не там, де вимагає мова, а там, де це потрібно авторові.